

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI
PUBLICATIONS OF THE FACULTY OF LETTERS, ISTANBUL UNIVERSITY

İSLÂM TETKİKLERİ DERGİSİ

(REVIEW OF THE INSTITUTE OF ISLAMIC STUDIES)

Kurucusu :
Ord. Prof. Dr. Z.V. Togan

Müdür — Editor
Prof. Dr. Bekir KÜTÜKOĞLU

CİLD — VOLUME : VIII
CÜZ — PARTS : 1-4
1984

Edebiyat Fakültesi Basımevi
İSTANBUL — 1984

Fransa'da İslâm

Faruk BİLİCİ

Bir kaç seneden beri ve özellikle İran'da ki İslâm devriminden itibaren, gerek Türkiye'de gerekse Batı Avrupa'da, bugünkü Müslüman ülkeler, İslâm sosyolojisi ve özellikle bu dinin siyasetle ilişkileri üzerinde birçok yayın yapıldı. Bu arada Sovyet Rusya Müslümanlar'ına da özel bir özen gösterildi. Fakat şimdiye kadar Batı Avrupa'da İslâm'ın gelişmesi, teşkilâtlanması ve Müslümanlar'ın dini yaşantılarını konu edinen ilmi çalışma hemen hiç yapılmadı¹. «İşçi göçü» üzerine eğilenler ise din ve kültür cephesini ihmal etmekte, çok zaman da kültür şekillerinin İslâm tarafından ne derece etkilendiğini görmezlikten gelmektedirler². Çokları tarafından iktisadî bir alet olarak kabul edilen göçmen işçilerin ileri bir endüstri ülkesinde çözmek zorunda oldukları en büyük meselelerden biri de kültür ve din meselesidir.

Makalemizde, ileride bütün Batı Avrupa'da mevcut Müslümanlar'a ait bir problematiğe ilk adım olması bakımından şimdilik sadece Fransa'daki Müslüman toplumunu din açısından inceleme denemesi yapacağız.

En az iki bilim dalı yönünden böyle bir denemenin yapılmasında fayda vardır. Birincisi İslâm demografisi, ikincisi de İslâm sosyolojisi. Fakat böyle bir teşebbüsün güçlükleri ortadadır. Resmî istatistikler laik bir ülkede halkı dinî inançları yönünden sayıma tabi tutmaz. O halde yabancıların sayısını milliyetlere, Fransız Müslümanlar'inkini de çeşitli tahminlere dayanarak vermekten başka çare yok.

1 Bu konuda çeşitli gazete makalelerinin dışında bk.: *L'Islam en France. Enquête sur les lieux de culte et l'enseignement de l'Arabe*, CIEMM, Ocak 1978; ayrıca Salah Rıza'nın göndermek lutfunda bulunduğu «les musulmans en France» adlı çalışma.

2 Bütün bir sayısını göçmen işçi kültürüne ayıran *Autrement* n° 11, Kasım 1977 buna bir örnektir.

Her ne kadar İslâm sosyolojisi açısından, Müslüman'ın toplum içinde ki her davranışı konu edilmeğe değer de bu çalışma çok daha dar sınırlar içinde kalacaktır : Fransa'da ki Müslümanların menşei, İslâm sıfatı ile faaliyette bulunan teşkilâtlar ve kendisini çevreleyen toplumun içinde erimemek için azınlık olarak Müslüman gurubunun başvurduğu metotların incelemesi yapılacaktır.

İslâmiyet, Fransa'da Katolik mezhebinden sonra ikinci sırayı işgal eden bir dindir. Müslümanlar iki milyondan fazla bir sayı ile protestanların iki misli, yahudilerin (700 000) ise üç mislinden fazladır.

Göçmen işçiler bugün artık gözlemciler tarafından yerleşmeye yüz tutan bir topluluk olarak kabul edildiğine göre, İslâmiyet Fransa'da ve diğer hıristiyan Batı Avrupa ülkelerinde kalıcı ve ileride, nüfusun hıristiyanlara kıyasla çok hızlı arttığı da göz önüne alınırsa, önemli boyutlara ulaşmaya namzet, sosyal bir gerçek olarak kabul edilebilir. Bir zamanlar durmadan müslüman ülkelerden işçi ithal eden Avrupa ülkeleri şimdi her türlü hukukî ve iktisadî tedbire başvurarak, kalkınmalarına büyük katkılarda bulunan bu insanları, ülkelere geri göndermek istiyorlarsa da istatistikler, —meselâ Fransa'ya— her gün yeni aile girişleri kaydediyor ve bu akımın duracağına dair şimdilik bir belirti yok³. Daha önce yalnız yaşayan işçi, artık ailesi ile beraber Avrupa toplumunun içinde kendi kültürel, dinsel ve siyasal özellikleri ile yer almak isteyen bir tutum göstermektedir. Kaldı ki Fransız vatandaşlığına

3 Milli Göçmen Bürosu'na göre belli başlı İslâm ülkelerinden yalnız 1980'in son 9 ayı ve 1981'in ilk 6 ayı içinde Fransa'ya gelen işçi aile ve fertlerinin durumu şöyle :

Milliyet	aile	toplam nüfus
Cezayir	4420	10 242
Fas	7071	16 443
Tunus	2271	3 863
Türkiye	2707	8 805
Siyah Afrika	1520	2 189
Toplam	17989	41 542

(Kaynak : Çalışma Bakanlığı istatistikleri, 29 Eylül 1981)

geçen veya Fransa Afrika'dan çekilirken, ileride göreceğimiz gibi, çeşitli sebeplerle bu ülkeye gelip yerleşen yarım milyonu aşkın Fransız müslüman vardır.

Fransa'daki Müslümanların Menşei

1 — Yabancılar

Bir taraftan iktisadî güçlüklerin zoru ile, öte taraftan siyasî sebeplerle ülkelerinden kopup gelen bu müslümanların şüphesiz ki en büyük çoğunluğunu Kuzey Afrika'lılar (Mağribliler) teşkil ediyor.

1 — Kuzey Afrikalılar

1870-1871 yıllarından itibaren «turco» diye adlandırılan seyyar Cezayir'li tüccarla başlayan Kuzey Afrika'lı müslüman göçü, 1900-1905 yıllarında endüstri işçilerinin gelmesiyle devam etmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nın arefesinde Fransa'da ki Mağribli sayısı 30 000'i bulmuştur. Bu tarihten itibaren asker ve işçi eksikliğini kapatmak için Fransa büyük bir techir faaliyetine giriyor ve kısa zamanda 132 000 kişi buraya yerleşiyor⁴. Fakat asıl göç 1945 yılından itibaren Avrupa'nın, dolayısıyla Fransa'nın yeniden inşası için başlıyor. Daha sonra ki yıllarda iktisadî kalkınmayı hızlandırmak ve nüfusu çoğaltmak için dalgalar halinde ki göçler 1974 yılına, yani işçi göçünün resmen durdurulmasına kadar devam ediyor.

Tarihî sebeplerin de kolayca izah edeceği gibi Mağriblilerin çoğunluğunu Cezayirliiler teşkil ediyor. İçişleri Bakanlığına göre 1 ocak 1978'de Fransa'da ki Cezayirli sayısı 829 572 iken, 1980'in aynı ayında hafif bir düşme ile 808 176 dir⁵. 1830 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun hazine ve zayıf bakışları önünde Fransızların işgal ettikleri Cezayir kısa zamanda Fransa'nın işgücü deposu haline geldi. 1954 nüfus sayımına göre 2 12 000 Cezayirli Fransız toprakları üzerinde bulunuyordu ki bu da 1946'ya göre on kat daha fazla ve bütün Cezayir nüfusunun yirmide biri demektir⁶.

4 D. Noin ve G. Simon, *La migration magrèbine vers l'Europe*'dan. Mekki Bentahar, *Les Arabes en France*, Rabat, 1979 s. 25.

5 *Les étrangers en France*, İçişleri Bakanlığı resmî istatistikleri, 1980.

6 Jean Boneit, *Dossier E. comme esclaves en France*, Alain Moreau, Paris, 1980, s. 92-104.

1962'de Cezayir'in istiklâlini kazanmasından sonra Fransa'ya doğru insan göçü daha da artıyor. Müstemlekeci ülkenin geride bıraktığı çok ağır iktisadî ve sosyal miras bu göçü adeta zorunlu hale getiriyor. Harp, sabotajlar, terörizm; aynı zamanda toprak altı ve üstü kaynakları ellerinde tutan, dolayısıyla iktisadî hayata hakim, Cezayir'de yerleşmiş Fransızların çekilmesi ülkeyi iktisadî bakımdan mahvetmişti. Böylece hem yeni doğan devlet, yaralarını sarmak için yüzbinlerce insanı dışarıya göndermekte önemli yararlar sağlıyor, hemde fabrikalarının dönmesine, en ağır işleri yaparken az para ile yetinen ve okuma yazma bilmeyen bu köylüleri Fransa memnuniyetle kabul ediyordu.

Faşlıların Avrupa'ya göç sebepleri de Cezayirîliler'inkinden farklı değildir. Daha önce Cezayir'e doğru olan bu göç, Fransızlar'ın bu ülkeden çıkışı ile Fransa'ya doğru yöneldi.

Zaten daha 1956 yılından itibaren (Fas'ın istiklâlini kazandığı tarih) bu göç büyük ölçüde artmıştı. Özellikle nüfusun yarıdan fazlasının yirmi yaşından küçük olması, bir taraftan köyden şehire, öte taraftan da şehirden yurt dışına akını hızlandırıyor. 1963'de Fransa ile Fas arasında yapılan anlaşmanın da etkisi ile 1968-1969 döneminde Fransa'ya göç eden Faslı sayısı % 45, 1969-1970 döneminde ise % 25 artma gösteriyor. Böylece 1981 başında 421 265 kişi ile Faslılar ikinci göçmen müslüman gurubu oluyorlar. Cezayirî ve Tunuslulara göre çok daha az meslek eğitimi görmüş olan Faslılar başlıca Paris, Alsace-Lorraine, Kuzey, Provence-cote d'Azur ve Rhône-Alpes bölgelerinde yerleşmişlerdir. Fransa'da iki önemli kuruluş bu işçileri kendi taraflarına çekmeye çalışıyor : Fransa'da Faslılar Derneği (Association des marocains en France) ve Fransa'da Faslı İşçiler ve Tüccar dostluk Derneği (Amicale des travailleurs et commerçants marocains en France). Bunlardan birincisi ve en önemlisi müstakil bir işçi kuruluşu olup özellikle 1973 yılında çeşitli fabrikalarda grevleriyle tanınıyor. Sonuncusu ise bizim konumuza çok daha uygun çünkü, Fransa'da din faaliyetlerini en çok yürüten çeşitli şehirlerde, Kral Hasan II'nin de yardımı ile, Kur'an kursu ve mescit açmaya çalışan bir kuruluştur.

Tunuslular'a gelince : bunların Fransa'da ki mevcudiyetleri çok eskiye gitmez. 1946 yılında sayıları 3200 iken 22 sene sonra 62028 gibi önemli bir rakama ulaşmıştır. On sene sonra, yani 1978'de 50 000'i kadın olmak üzere 176 154'e çıkmış 1980 sonunda 181 618'de kalmıştır. Paris, Lyon ve Akdeniz bölgelerinde yoğun olarak toplanmış olan Tunuslular diğer müslüman işçiler arasında en fazla memur (% 9,4), teknisyen (% 1,5) ve yüksek okul bitirmiş (% 0,9) elemana sahip bir guruptur⁷.

7 Louis Larreng, rapport à l'Assemblée Nationale, No : 388.

Bu kısa nüfus tahlili ile 1 411 059 kişiye ulaştığını (1 Ocak 1981) gördüğümüz Magribliler'in, Fransa'da en önemli, üstelik hemen hemen aynı özellikleri gösteren müslüman gurubunu teşkil ettiğini ilk tesbit olarak ifade edelim. Bu özellikleri, Magrib'de hâkim İslâm'ın ortak tarihî ve sosyal noktalarına işaretle ortaya koymak mümkündür :

Daha İslâm'ın ilk devirlerinde Hariciler'in müessir olduğu, dolayısıyla taviz vermez bir doktrin hâkim olduğu Kuzey Afrika, bu tutumunu zamanla Ortadoğu'da ki «resmi görüş» bir cins isyanla sürdürmüş, daha sonra ise bu isyan tarikat yolu ile ifade edilen bir içine kapanmaya dönüşmüştür. Fransa'da ki Mağribliler'in dinî yaşantılarına göz atarken bu mistik (özellikle Yusuf b. Yasin'in kurduğu El-Murabitün tarikatı) öğeyi temel alarak, çeşitli milletlerin (Araplar, Türkler, Fransızlar ve bir ölçüde İtalyan ve İspanyollar) Kuzey Afrika'da bıraktıkları izleri, geçen asırda Arap ülkelerinde başlayan muceddid hareketini, 1950 senelerinde başlanan istiklâl hareketlerine hâkim modernist önderlerin (Moritanya'lı Muhtar ud-Daddah; Fas'lı Mehdi b. Barka, Abdurrahim Buabid ve Ali Yata; Cezayir'li Bin Bella ve arkadaşları Tunuslu Habib Burgiba...) tesirini, daha sonra Nâsır ve Kaddafi'nin, şimdi İran İslâm Devrimi'nin ve genel olarak Müslüman Kardeşler Cemiyetinin oynadıkları bazan birbirine zıt, bazan tamamlayıcı rolü unutmamak gerekir. Bütün bu iç çalkalanmaya paralel olarak şimdi, kendi iç alemine ve dış görünüşüne ters düşen, dolaşısı ile iktisadî ve sosyal üstünlüğüne bakarak bu eski müstemleke halkını hakîr gören bir Avrupa'lı hıristiyan tüketim ülkesinin getirdiği yığınla mesele var. İki ülke ve kültür arasında durmadan bocalayan, millî ve dinî eğitim noksanlığı yüzünden yeni neslini ziyan etmekte olan Fransa'da ki Magrib'li müslümanlar yarımın endüstrisine ve batı toplumuna çok ucuz proletarya yetiştirmeye her halde en ideal namzetlerdirler.

2 — Siyah Afrikalılar

İslâm'ın Arap kuşağı ancak yüz milyondan biraz fazla bir toplumu kapladığı halde, bilinen iktisadî ve siyasî sebepler yüzünden, Avrupa'da İslâm'dan bahsedilirken genellikle akla gelen millet Araplardır. Zaten Araplar da bu sıfatı arapça konuşmayan milletler için kullanmamaya her vesile ile yeteri kadar özen göstermektedirler. Buna paralel olarak Türk kamuoyunun da Siyah Afrika, dolayısı ile dünyanın bu bölgesinde ki İslâm'a karşı takındığı bigâne tavır bilinmektedir. Bu iki noktanın müsbet yönde değerlendirilebilmesi ve Fransa'da yaşayan göçmen siyah Müslüman gurubunun daha iyi anlaşılabilmesi için, İslâm'ın Siyah Afrika'da ki tarihî gelişiminin genel hatlarını çizmekte yarar vardır.

Peygamber devrinden beri İslâm dünyası ile temas halinde olan bu bölge bir taraftan böylece klâsik İslâm devrini, öte taraftan da bir asırdan beri İslâmiyet'in en çok yayıldığı saha olması bakımından da en yeni müslüman topluluklarını bünyesinde saklar⁸. Genel olarak Büyük Sahra'nın güneyine çekilen bir çizgi ile Kuzey Afrika'dan ayrılan Siyah Afrika'da ki geleneksel animist ve totemist dinlere dışardan gelip ilâve olan en önemli dinler İslâm ve Hıristiyan dinleridir. Fakat bu iki dinin Afrika'ya giden yolda birbirinden ayrıldıkları ana noktada ikincisinin oraya kanla, birincisinin ise kafa ve gönül yolu ile girmiş olmasıdır. İslâm'ın Siyah Afrika'da bugün bile büyük ilerlemeler kaydetmesinin sebebi herhalde bu barışçı yaklaşım olsa gerektir⁹.

İslâm'ın ilk senelerinde Habeşistan'a hicret eden küçük müslüman gurubunun dışında, ilk büyük Siyah Afrika İslâm ülkesi Sudandır. Yine ilk hicrî asırlarda İslâmiyeti kabul eden Somali ve Zengibar gibi kıyı bölgelerinden sonra, Doğu Afrika'da İslâm'ın ilerlemesini görmek için 19. yüzyılda Avrupa merkantilizistlerinin kıta yollarını inşa etmelerini beklemek gerekir. Doğuda ki bu gecikmeye karşılık daha III./IX. asırdan itibaren Kuzey Afrika'dan Atlantik kıyısı yolu ile gelen tüccar ve sûfiler Büyük Sahra'nın güneyinde Tombuktu gibi İslâm medeniyet merkezlerinin doğmasına vesile olmuşlardır. İki asır sonra Batı Afrika'da bir çok İslâm devleti vardır. Milâdi XIV. asırda meşhur Mansa Musa idaresinde ki büyük Mali hükümdarlığının mevcudiyetini biliyoruz. Daha sonra Songay İmparatorluğu, Kanem-Bornu gibi devletler birbirini takip etti. Yine M. XIV. asırda Hussalar İslâmlaştırıldığı gibi iki asır sonra Bambaralar müslüman oluyor ve XI/XVII. asırda aynı millet Yukarı Nijer'de büyük İslâm devletinin sahibi oluyor. Bu klâsik Siyah Afrika İslam devletlerinden sonra İslâm'ın Afrika'da yeniden canlanmasının sebebi bir taraftan emperyalist ülkelerin kıtaya girişi ve iktisadî ve sosyal hayatı altüst edişi öte taraftan da Mağrib'den gelen Ticani, ve Kadiriyye'nin bir kolu olan Mürid tarikatlarının (bu sonucunun kurucusu Ahmet Bambaradır), burada gösterdikleri faaliyetlerdir¹⁰.

8 Siyah Afrika'da İslâmiyet için bk. : C. Coulon, *Pouvoir maraboutique et pouvoir politique au Sénégal*, siyasal bilgiler tezi, I.E.P. Paris, 1978; J.-C. Froelich, *Les Musulmans d'Afrique noire, L'Orante, Paris, 1962*; V. Monteil, *L'Islam noire*, Seuil, 1964.

9 Dmitri Georges Lavroff, «Afrique noire, Islam et politique», *Encyclopedie Universalis*, 1981 ilâvesi, s. 176-181.

10 Seyyed Hossein Nassar, «L'Islam dans le monde», *Cultures IV/1*, UNESCO 1977, s. 15-34.

Geleneksel Siyah Afrika toplum ve ruh yapısına uygun gelen şiir, müzik ve büyük söz gücüne sahip Kur'an ve onun yayıcıları olan sûfiler, önemli engellerle karşılaşmadan bu toplumlara tesir etmeye devam etmektedirler. Özellikle 50 yıllarından itibaren başlatılan istiklâl hareketleri, İslâm'da sarsılmaz bir kuvvet bulmuş ve emperyalizmin ön karakolları olan misyonerlere reaksiyon olarak 1960'dan beri bir çok hristiyan ve animist, müslümanlığı din olarak seçmişlerdir.

Fransa'da ki Siyah Afrika'lı Müslümanlar bu İslâm'ın mensuplarıdır. 1/5 inden fazlası, halkının hemen tamamen, müslüman olduğu Senegal, Mali ve Moritanya gibi Senegal nehri etrafında toplanmış ülkelerden, diğerleri ise İslâm'ın tamamen hâkim olmadığı Fildişi Sahili (% 24,6), Kamerun (% 14), Dahomey ve Moris Adası gibi ülkelerden geliyorlar. 1 Ocak 1981 tarihine nazaran Fransa'da bulunan belli başlı Siyah Afrika'lı müslüman sayısı şöyle :

Senegal'li	27 965
Mali'li	17 924
Kamerun'lu	12 172
Fildişi Sahil'li	10 653
Moris Ada'lı	10 624
Moritanya'lı	4 383
Dahomey'li	4 259

1950 senelerinin sonlarına doğru, Marsilya'da yerleşmiş denizcilerin etrafında başlayan Siyah Afrika'lı göçü, 60 lı senelerin Avrupa'sının artan işçi ihtiyacı ile daha da hızlanıyor. Zaten hepsi Fransız eski sömürgeci olan yukarıda ki ülkelerden gelen kişiler için fazla formaliteye gerek olmadan Fransa'ya girme imkânı vardı.

Hemen tamamını vasıfsız işçilerin (% 70) teşkil ettiği bu toplum, Fransa'da en pis, âdi ve ağır işleri yapan insanlardan oluşuyor. Yaptıkları işe ve aldıkları ücrete paralel olarak, aynı zamanda en kötü mesken şartlarına sahip bir gurup. Paris'te şu anda bu Müslümanların en az 3000'i tehlikeli ve sağlık bakımından yasak olması gereken binalarda, 5 000'i ise bu şartlara çok yakın apartmanlarda oturuyorlar. 8.000'den fazlası ise kanunun koyduğu emniyet ve konfor şartlarına haiz olmayan kovuşlarda yatıyor¹¹.

11 J. Bonoit, a.g.e. s. 137.

Bu çok kötü hayat şartlarına rağmen veya bu şartların doğurduğu ihtiyaçla Afrika'lı Müslümanlar dinlerini yaşamak için özel bir gayret göstermektedirler. Diğer Müslümanlardan farklı olarak şeyhe veya murabite (Fransızca'da bunlara *marabout deniyor*) bağlılık çok daha sıkı. Şeyh burada diğerleri gibi bir işçi. Fakat aynı zamanda imam. Bu vesile ile sosyal ve iktisadî hayatta tâlib (mürid)in samimi yardımcısıdır¹². Böylece hem buradaki fertleri birbirine bağlamakta ve ihtiyaç içinde olanların imdadına yetişmekte, hem de göçmen toplumun geldiği ülkeye bağlılığını temin etmektedir. Bildiğimiz klâsik imamlara nazaran çok daha müstesna bir yeri olan murabit (Afrika'da bulunan kast sisteminde ilk sıralarda yer alan bir sınıf halinde) Fransa'da ki cemaatin genellikle yurda göndereceği paraları da idare eden kişi. Yapılacak cami, mektep ve diğer toplum ortak bina ve mallarının burada ki haznedarıdır da aynı zamanda. Bu fonksiyonların dışında Şeyh burada ki yeni şartların doğurduğu bazı ihtiyaçlara da cevap vermekle karşı karşıya bulunuyor. Paris Camii Rektörü tarafından sihir olarak kabul edilip reddedilen nus-hacılık bu cevap şekillerinden biridir. Yapılan bir araştırmada¹³ şeyhin, yeni gelen veya işsizlerin iş bulmasını temin etmek, patronlarla iyi ilişkiler kurmak, kanaatkâr olmak, cemiyette iyi bir mevki elde etmek, Millî Göçmen Servisi'nden çalışma kartı alabilmek için nusha yazdığı tes-bit ediliyor. Büyük çoğunluğu ile okuma yazma bilmeyen Siyah Afrikalı'lara çok yabancı bir ülkede maddi ve mânevi destek kaynağı olan şeyhler arasında iktidarlarını kötü ve bid'at yollarda kullananlarının olması bütün bir cemiyeti şaibe altında bulunduramayacağı açıktır tabii.

3 — *Türkler*

Fransa'da Arap asilli olmayan en büyük Müslüman gurubu Türklerdir. Yukarıda adı geçen ülkelerle Frans'nin tarihî müstemleke ilişkileri olduğu için genellikle Afrika'dan gelen Müslümanlar en azından dil konusunda fazla zorluk çekmemektedirler. Halbuki bu ülkeye çok yakın tarihten beri gelmeye başlayan Türk işçileri burada her şeye yabancıdırlar.

İçişleri Bakanlığının resmen verdiği istatistiklere göre 1981 başında sayıları 103 946 kişiyi bulan Fransa'da ki Türkler, ilk defa 1960

¹² *le Monde dimanche*, 25 ekim 1981.

¹³ Michel Samuel, *le proletariat africain noir en France*, Maspero, Paris, 1978, s. 130.

yıllarında bu ülkeye gelmeye başladılar (1961 yılında 1 500 kişi idiler). 1965'de Fransa ile imzalanan sosyal haklar anlaşmasından sonra, zaten Türk hükümetince de desteklenen göç hızlandı. Fransa'nın 1969 yılında İstanbul ve Ankara'da açtığı Milli Göçmen Servisleri göçü daha da kolaylaştırdı ve 1975 yılında Türk sayısı 65 000'i buldu. Bugün (Şubat 1982) Fransa'da ki Türk sayısı gerçekte yukarıda verilen rakamdan çok üstündür. Türk-Fransız ortak çalışma komisyonu Fransa'da 40 000 kaçak Türk işçisinin olduğunu bildiriyor. Bu rakam, 1981 yazında alınan kaçak işçilere oturma ve çalışma belgeleri verme kararlarından sonra daha da arttı, çünkü birçok ülkede «turist» adı altında bulunan Türkler Fransa'ya çeşitli yollardan girmiş ve işçi olmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla 150 000 sayısını kolaylıkla vermek mümkün. Bu nüfusun büyük çoğunluğu (2/3'si) Paris, Rhône-Alpes ve Alsace-Lorraine bölgelerinde toplanmıştır¹⁴.

Yabancı işçilerin haklarını savunmada genellikle ön saflarda yer alan Türkler (meselâ 1980'de Paris'ta bir gurubun açlık greviden sonra 1575'i Türk, 4000 kaçak işçiye çalışma kartları verildi). Kısa zamanda Almanya'dakine benzer şekilde teşkilatlanmaya çalışmış ve bugün, toplu oldukları yerlerde din ve kültür dernekleri kurmuşlardır. Konumuzla ilgili dernekler Paris, Strasbourg ve Lyon'da, Almanya'da faal İslâm Birliği'nin de yardımı ile cami ve Kur'an kursları tesis etmişlerdir. Hemen ifade etmeli ki Türkiye'de uzun zaman câri siyasî çekişmeler buradaki toplumu da çok bölmüş, fakat son zamanlarda ki Ermeni hadiseleri birliği kuvvetlendirdiği gibi Türkiye'de askerlerin yönetime elkoymaları da zihinleri bir ölçüde sakinleştirmişe benziyor¹⁵. Böylece bundan sonra Türkler'in Avrupa'da ve haliyle Fransa'da daha iyi teşkilatlanması beklenebilir.

Uzun zaman geçici gözü ile bakılan Batı Avrupa'daki Türk cemaati, tersine hergün daha fazla yerleşmektedir. Fransız Çalışma Bakanlığı'nın verdiği rakamlara göre ailelerini getiren yabancılar arasında, 1981'in ilk altı ayında, bir önceki senenin aynı devresine göre Türkler, Yugoslav ve Portekizliler'den sonra 3. sırada (+ 14,2) yer alıyor. Dolayısıyla Fransa'da şimdiden bir Türk gençliği meselesi vardır. Buna rağmen Türkiye'den görevlendirilen öğretmen sayısı ürkütücü bir düzeyde kalmıştır. Çünkü 20 ülkede yaşayan 1-18 yaş arasında ki Türk çocuğunun

14 Catherine Gökalp, «l'émigration turque en Europe et particulièrement en France», *Population*, No. mart-nisan, 1973; T. Süslü-Loueslati, *l'émigration turque en France*, doktora tezi, Paris I, 1978.

15 Almanya'da Türk aşırı akımlarının önemini yitirdiklerine dair bk. *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1982.

sayısı 786 409'a ulaşmışken gönderilen öğretmen sayısı bine bile ulaşmıyor¹⁶. Fransa'da bulunan 30 289 Türk çocuğu¹⁷ için ise sadece 110 tane öğretmen var. Bu öğretmen sayısı çocukları eğitmekte katıyetle yetersiz olduğu gibi, gerek anne ve baba gerekse çocukların din eğitimi ihtiyaçlarına hiç bir deva teşkil edemez. Bu durumda Türkler tek çareyi ya çok iptidai şartlar altında Kur'an kursları açmakta bulmakta, ya da kendilerine bu yolda yapılan teklifleri memnuniyetle kabul etmektedirler. Çocuğunun yabancı toplum içinde erimek tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu hisseden, buna karşılık denge görevi yapacak kültür ve müesseselerden yoksun anne ve baba, «Türk-İslâm huviyeti» getirecek reçeteler sunan kuruluşlara kolaylıkla intisap edebilmektedir. Fakat bu türlü kursların herhalde en önemli fonksiyonu anne ve babayı eziklikten ve mesuliyetten kurtarmaktır. Yoksa ümid edildiği şekilde bir yandan Türk-İslâm şahsiyeti kazandıran, öte taraftan da çocuğun sağlıklı bir şekilde yabancı eğitimden gerektiği gibi istifade etmesini sağlamaktan uzaktırlar. Bu konuda köklü ve daimi çareler şimdiye kadar bulunmuş değil. Bazılarının yaptığı, Avrupa'da özel, veya Türkiye'de yatılı bölge okulları açmak teklifleri¹⁸ üzerinde ciddi olarak kimse eğilmediği gibi Türkiye'nin ve dışardaki Türklerin böyle bir eğitimi yaygın hale getirecek maddî ve mânevî kaynaklara şimdilik sahip olmadığı açıktır.

Türk hükümeti 1972 yılından beri dışarıya devamlı olarak din görevlisi göndermektedir. Fakat bu sahada da Fransa'da ki Türk vatandaşlarının sayısı ile gönderilen devamlı din görevlileri sayısı arasında büyük bir açık vardır. Paris'te ki din görevlisinin Ermenilerce katledilmesinden sonra şimdi yalnız Strasbourg Konsolosluğunda olmak üzere Fransa'da bir imam vardır. Ayrıca ramazan aylarında, masrafları işçilerce karşılanan din görevlileri gönderilmektedir. Fakat sayıca yetersizliğin yanında, bu imamların gönderildikleri ülkeyi ve dilini hemen hiç tanıtmamaları, Müslümanlar'ın, içinde buldukları yeni durumu takdir edememeleri, ayrıca maddî imkânsızlıkları, görevlerini çok dar sınırlar içine sıkıştırmaktadır. Son olarak hazırlanan Diyanet İşleri ile ilgili kanun teklifinde ön görülen yurt dışındaki din müşâvirleri veya ataşelerin üniversite seviyesinde bir eğitimden geçmiş olmaları şartı noksanlıkları gidermek için olumlu bir adım olabilir¹⁹.

16 a.g.e. Resmî kaynaklardan alınan bilgilere göre.

17 Fransız Milli Eğitim Bakanlığının 1980-1981 ders yılı için verdiği rakamlar.

18 *Millî Eğitim ve Din Eğitimi*, Aydınlar Ocağı İlmî Semineri, Ankara, 9-10 Mayıs 1981, s. 346-347.

19 Bk. *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1982.

Fransa'da kendi içine en dönük toplumlardan biri olan Türkler, diğer Müslümanlarla da sağlıklı ilişkiler içinde oldukları söylenemez. Yıllardır karşılıklı yapılan milliyet, hatta ırkçı propagandalar aynı kötü hayat şartlarını paylaşan Arap ve Türkleri birbirinden uzak tutmaktadır.

4 — Diğerleri

Saydığımız bu başlıca Müslüman guruplarının dışında yine gerek siyasî sebeplerle, gerek çalışmak için gelen (verilen rakamlar öğrencileri kapsıyorsa da, onların teşkilatlarını genellikle konumuzun dışında bırakıyoruz), sayıda az, başka Müslüman cemaatleri yabancılar bölümüne ilâve etmemiz gerekir : Özellikle Lübnanlı'lar (13 752)*, İranlı'lar (13 193), Suriyeli'ler (3 821), Iraklı'lar (1621) birinci bölüm müslümanları teşkil ederken; Parkistanlılar (2745)²⁰, Nijeryalılar (1701), Nijerli'ler (1 033) ve Yugoslav İşçileri arasında ki Müslüman Türkler de daha çok iktisadi sebeplerden dolayı Fransa'da bulunuyorlar²¹.

Resmen yabancı olarak bilinen bütün bu Müslümanların yanında, aslında Fransız olan veya sonradan Fransız vatandaşlığına geçen ve sayıları yine yüzbinleri aşan müslüman da vardır.

II — Fransız Müslümanlar

Bu kategoriden bahsederken, kesin çizgilerle birbirinden ayrılmayan üç kademeli bir sınıflama yapmak gerekiyor : 1) Mühtediler; 2) Fransız vatandaşlığına çeşitli vesilelerle (sürgün, doğum, evlilik, iltica v.s.) geçen Müslümanlar; 3) «Müslüman Fransızlar (Eski müstemlekelerin, istiklallerini kazanmalarından sonra Fransa'yı vatan olarak seçenler).

İlk ve ikinci kademeler için söylenecekler azdır. Fransızlardan İslâm'ı inceleyerek veya başka vesilelerle din olarak seçenlerin sayısı 30-40 bin kişi arasında tahmin edilmektedir²². Bu kişiler üzerinde Louis Massignon, René Gunon, Muhammed Hamidullah ve şimdi de Roger Garaudy'nin te-

20 1981 yazından itibaren Fransa'ya kaçak olarak giren Pakistanlı sayısının yüksek olduğu tahmin ediliyor.

21 1981 başında Fransa'da toplam 68 239 Yugoslav vatandaşı vardı. Metinde verilen rakamlara 2914 Mısırlı ile Kamboğya'dan gelen, fakat sayısı meçhul Müslümanları da ilâve etmek gerekir.

22 Paris Camii yetkilileri 40 000 rakamını verirken, Dünya İslâm Birliği 30 000 sayısını veriyor. Paris Müftüsü, yaptığımız mulâkatta, 10 seneden beri 1000'e yakın kişiye «İhtida belgesi» verdiğini söyledi.

siri muhakkaktır. Böylece daha çok mistisizimin hakim olduğu bu cemaatin ortak bir hareketi şimdiye kadar gözlenmiş değildir. Paris Camii'nin bu Müslümanları bir cemiyet etrafında toplama teşebbüsü neticesiz kaldı²³. İslâm dünyasının siyasi kavgalarından uzak bir din yaşayan bu cemaatin bir taraftan hıristiyan toplum tarafından hor görülmesi, öte taraftan da Müslümanlarca şüphe ile karşılanmasına rağmen gösterdiği dirayet takdire değer.

1609 ilâ 1614 yılları arasında İspanya'dan sürülen Endülüs Müslümanların'dan 130 000'in Fransa'ya sığınması²⁴ ile başlayan Müslüman akını, bugüne kadar durmamış ve Fransa bugün en çok Müslüman vatan-daşa sahip batı Avrupa ülkesi haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında vatandaşlığa kabul edilen bu Endülüslülere ilaveten, tabiiyet değiştiren veya çift tabiiyete sahip Müslümanları da hesaba katmak gerekir. Hepsini için 250 000 rakamını vermek mubalağa olmaz²⁵.

Birinci ve ikinci guruplardan ayırabilmek için «Müslüman Fransızlar» diye adlandırdığımız üçüncü gurup hakkında ki bilgilerimiz daha zengindir. Bu cemaatin büyük bir kısmı Cezayir istiklâl savaşından önce ve bu savaş sırasında, gerek Fransız ordusunda asker, gerek bu orduya veya polise yardımcı milisler; ayrıca memurlar, milletvekilleri ve diğer Müslüman görevlilerden; öteki küçük bir kısmı ise Fas ve Tunus'tan gelen halktan teşekkül eder. Harp sırasında bütün bu kişilerin Fransız saf-larında yer almalarının sebepleri çok değişik olmakla birlikte, herhalde en önemlisi, o zaman ki Cezayir'in sefil hayat şartlarından kurtulmaktı.

Böylece 1962 (Cezayir İstiklali tarihi)de sayıları 200 ile 300 bin arasında (aileleri ile 1 milyon) değişen Müslüman Fransa ile «işbirlikçi» damgası yemiş oldu. Aynı yılda imzalanan Fransız-Cezayir Evian anlaş-masından sonra, bunlardan en fazla Cezayir milliyetçilerinin tehdidi altında bulunan 40 000 kadarı²⁶ aileleri ile birlikte resmî, diğerleri de gayri resmî yoldan Fransa'ya taşınmış ve kendilerine Fransız vatandaşlığı verilmişti. Çok kısa zamanda inşa edilen orman kamplarına ve bazı merkez-lere yerleştirilen bu her şeyini kaybetmiş Müslümanlar, herhalde Cezayir savaşının Fransa'ya bıraktığı en ibret verici yaradır.

Cezayir tarafından «vatan haini», Fransa tarafından ikinci sınıf va-tandaş olarak kabul edilen bu gurubun bugünkü sayısını tam olarak

23 Caminin bu konuda tarihsiz bir bildirisi elimizdedir.

24 bk. *le Monde*, 14-15 Şubat 1982.

25 Bu son sayı *Topografica*, N° 21 Ocak-Şubat 1977 sayısında verilmişti.

26 Pierre Baillet, «les rapatriés d'Algérie en France», *Notes et Etudes decumen-taires*, 29 Mart 1976.

tesbit etme imkânı yoktur. Hükümet yetkilileri 300 000 - 400 000 sayısını veririrken²⁷, dernek temsilcileri 1 milyona kadar çıkmaktadırlar²⁸. Fakat genel kaniya göre 600 000 ile 700 000 arasında bir rakam vermek yanlış olmasa gerek.

Kısa zamanda Fransız toplumunun iktidârî ve sosyal yaşantısına ayak uydurabilen Cezayir'den gelen Fransız Hıristiyanlar'ın tersine, okuma yazma bilmeyen, dolayısıyla haklarını arayamayan, mesleksiz ve çoğu köylü olan bu Müslümanlar, aradan 20 sene geçmiş olmasına rağmen hala en sefil «vatandaş» olmaktan kurtulmuş değillerdir²⁹. Hukukî hak-sızlıkların yanında çok malî adaletsizliklere de uğrayan bu insanların her-halde en büyük kaybı hüvviyetleridir.

Fransız yetkililer daha 1963'de hiç olmazsa ikinci neslin Fransız toplumunun içinde tamamen eriyebileceğini hesaplarırken³⁰, bugün bu hesapların ne derece temelsiz olduğu ortaya çıkıyor. Hüvviyet arayışı içinde olan gençlik bir taraftan aileyi parçalamakta, öte taraftan da Fransızlar'ın ektiği gerginlik tohumlarını filizlendirmektedir. Prof. J. Servier 1973 yılında hükümet hesabına yaptığı önemli araştırmada şu neticelere varıyor³¹ :

1 — Cezayir'e karşı Fransa'nın yanında yer alarak utanç verici bir davranış içinde bulunan, üstelik yenilmiş, şimdi de Fransızlar tarafından hiçe sayılan bir babanın aile reisliği çocuklar tarafından red ediliyor.

2 — Anne, çevreden kopmuş bu aile içinde günlük gerçek hayatla, kocanın kızgınlıkları arasında bir tampon vazifesi görüyor ve eziliyor. Komşuları ile çok az münasebeti olduğu, Fransızca ve okuma yazma bilmediği için, aile içinde ki rolü asgariye iniyor.

3 — Ailenin kalabalık oluşu, evlerin darlığı, aile içinde yeterli eğitim görmemeleri ve en önemlisi Fransız okulunda verilen imajın kendi kültür modeline uymaması, Müslüman çocuğunda (bu durum yabancı Müslüman çocukları için de aynıdır) diğer Fransız çocuklarına göre önemli gecikmelere yol açıyor. Böylece 16 yaşına kadar olan mecburi eğitimden sonra, çocuk mesleksiz ve yeterince eğitim görmeden iş hayatına atılıyor. Bu safhada ya en ağır ve pis işleri yapmak mecburiyetinde kalıyor, ya da isyan içinde kötü yollara düşüp problem insan olup çıkıyor.

27 *Paris-Normandie*, 9.11.1981.

28 *Les Français d'AFN et d'outre-mer*, N° 16, 9 Ekim 1981.

29 Umumiyyetle «Harki» diye adlandırılan bu Kuzey Afrika'dan gelen Müslümanlar konusunda çeşitli gazete makaleleri arasında J.-C. Guillebaund'un *le Monde* (3, 4, 5 ve 6 Temmuz 1973)'de kisi en önemlisidir.

30 a.g.e.

31 Jean Servier, *enquête sur les Musulmans*, (teksir), 1973.

Yukarıda ki şemanın bugün değiştiğini söylemek imkânsız³². Aksine aradan geçen zaman içinde ortaya çıkan iktisadî kriz, Fransa'yı da sarsmıştır. Böylece eğitimsiz, mesleksiz, vasıfsız, üstelik değişik din ve soydan gelenler toplumun dışına atılmak tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır.

Buna karşılık, 1962'den beri iktidarda ki hükümetler meseleleri bürokratik açmazlara sokmaktan fazla ileri gidememişlerdir. Cezayir harbinden sonra ki heyecanlı devreden sonra, partiler de bu «Cezayirli»'i diğer göçmen Cezayirli'lerden ayırdetmez oldular. 1972'de her türlü ırk ve din ayrımını yasaklayan kanunun çıkmasına rağmen, Müslüman Fransızlar, işte, okulda, mahallede ve devlet dairelerinde, hatta sokakta kendilerine uygulanan haksız farklı muameleden hala kurtulmuş değillerdir.

Kurulmuş Milli Komisyon ve Komiteler, yukarıda işaret edilen meselelere daimî bir çözüm yolu bulamadıkları için, Mayıs 1981'de iktidara gelen Sosyalist idare «Müslüman Fransızlar'ın, Fransız toplumunda gerçek yerlerini bulmalarına mani her türlü engeli ortadan kaldırmak, İslâm hüvviyetinin serbestçe gelişmesini temin etmek ve Müslümanlar'la gayri müslimler arasında diyalogun gelişmesi yolunda çareler aramak»³³ için, önemli sayılabilecek tedbirler almıştır. Konu ile ilgili bakanlık selâhiyet ve bütçesi arttırıldığı gibi, daha önce mevcut, fakat yıpranmış yardım bürolarının yerine bölge ve vilâyet delegasyonları ihdas edilmiştir. Başlarına genellikle Müslümanların tayin edildiği bu kuruluşlar İslâm dernekleri ile işbirliği halinde Müslüman Fransızlar'ın mesken, emeklilik, harp tazminatı, iş, eğitim, öğretim ve ibadet yerleri meselelerine çözümler arayacaklar. Özellikle Arapça'nın daha iyi bir şekilde öğretilmesini, İslâm ve Arap kültürünün Fransız toplumunun zenginliklerinden olarak daha fazla tanıtılması ve ortaokuldan üniversiteye kadar yeni bazı düzenlemelerin yapılacağı verilen sözler arasında³⁴. Buna ilâveten, daha önce her cumartesi yarım saat olan televizyon programları yerine daha kaliteli İslâm kültürü programları da yer alıyor. Yeni hükümetin hassasiyeti, hacca gidecek Müslümanlar'ı uğurlamaya resmen bir bakan göndermeye kadar varıyor. Bu arada geçen sene her hacı ailesine verilen 1500 Franklık

32 Son olarak bir grup üzerinde yapılan araştırma bu durumu daha iyi izah ediyor : S.E.P.A.E., *la cité de la Pierre-Saint-Georges Saint-Aubin-les-Elbeuf*, Nisan 1981. Bu konuda ayrıca birçok dernek yetkilisinin devlet temsilcilerine yazdıkları dilekçeler ve bunlardan idarecilerin çıkardıkları neticeler elimizdedir.

33 Fransız Göçmenler Bakanı Raymon Courrière'in Müslüman Fransız hacılarını uğurlamak için devletin resmen tertip ettiği törende ki konuşmasından bir bölüm (23 Eylül 1981).

34 a.g.e.

yardımın yenilendiğini de hatırlatmakta yarar var. Özellikle gençlere gösterilen ilgi iki yerden kaynaklanmaktadır : yeni hükümet Müslüman Fransızları İslâm ülkeleri ile olan ticarî ve diplomatik ilişkilerde aracı olarak kullanmak istediği gibi, Kuzey Afrika'dan gelen eskilerin tersine gençlik daha çok sol partileri destekliyor, bu da sayı bakımından yabana atılacak bir seçmen gurubu değildir.

Zaten yukarıda da işret ettiğimiz gibi Müslüman Fransızlar da artık seslerini duyurmakta, misâl olarak da Fransa'da ki Yahudi cemaatini almaktadırlar. Bu cemaatin siyaset çevrelerinde tesirinin ne derece ehemmiyetli olduğu biliniyor. Hemen aynı sayıda ki Müslüman Fransızlar da toplumda ki haklı yerlerini bulmak için ilk defa 31 Ekim 1981'de bir kuvvet gösterisi hapsediler. Fransa'nın her tarafından gelen 31 milli dernek temsilcileri iki günlük bir konferanstan sonra devamlı bir ortak kuruluş meydana getirmiş ve her sene toplanmak için karar almışlardır. Bu türlü faaliyetlerin siyasi iktidarlar üzerinde etkili olmayacağını söylemek mümkün değildir. Zaman bu etkinin ağırlığını gösterecektir. Fakat Müslüman, özellikle Mağrib ülkelerinin bu konu da ki desteği çok luzumludur. Kanaatimizce Eski nesil 20 seneden beri, yapmış olduğu hatanın cezasını ödüyor, kaldı ki yeni neslin bu konuda hiç bir suçu yoktur.

Fransa'da İslâm Toplumunun Müesseseseleşmesi

Bir azınlığın yabancı bir toplum içinde hayatını devam ettirebilmesi, kurduğu müesseselerin sağlamlığına bağlıdır. Bu müesseseler genel olarak kültürü (dil, din v.s.) yaşatmaya ve gelecek nesillere aktarmaya gerekli aletlerdir. Şimdilik dili ve genel olarak kültür hayatını bir tarafa bırakarak, dar anlamda ki dinî teşkilâtlanmayı gözlemeye çalışacağız bu bölümde.

I — Sosyal ve Hukukî Engeller

İslâm, kurduğu sosyal, siyasi, hukukî ve iktisadî müesseselerle başından beri, bir çoğunluk, yani hakim din vasfını ortaya koymuştur. Halbuki bir çok ülkede, şimdi de Batı Avrupa'da azınlık dini olarak yaşamak mecburiyetindedir. Müslümanlar, ancak verilen imkânlar ölçüsünde dinlerini devam ettirebilirler. Bu yüzden, Fransa'da İslâmiyet adeta yeralında yaşayan bir kavram niteliğini taşıyor. Bu durumda Müslüman, bir azası kopmuş insan vaziyetinde. Bu sakatlığı tamir için imkânların el-

verdiği ölçüde, kendini hür hissettiği ve dinini az da olsa tatbik edebildiği bir ortamı kendisi imal edecektr.

Fransa'da, Alsace ve Lorraine bölgelerinin dışında hukukî yönden dinler arasında bir ayırım yapılmıyor. Dolayısıyla İslâm dinini resmen tanımak veya tanımamak gibi mesele mevcut değildir. Herkes «istediği şekilde» teşkilâtlanır ve dininin gereklerini tatbik edebilir. Ancak İslâmiyet için hürriyeti sınırlayan önemli istisnaları zikretmek gerekir :

1981 yazına kadar yabancılardan müteşekkil veya bir yabancıdan üye olduğu bir dernek «yabancı dernekler» kanunu kapsamına giriyordu. Böylece kurulan «İslâm», «kültür», «yardımlaşma» gibi derneklerin faaliyet sahaları kısıtlanıyor, derneğin mevcudiyeti polisin insafına kalıyordu. Şimdi, bu «yabancı dernek» mefhumu kaldırılmış, milliyetine bakılmaksızın herkese, 1901 kanununa uygun teşkilâtlanma imkânı verilmiştir³⁵.

Öte yandan küçüklü büyüklü bütün dinlere ait her pazar sabahı televizyonda program yapılırken, devlete ait televizyon ve radyolar, bugüne kadar, ısrarlara rağmen Müslümanlara kapalı kalmıştır³⁶. Pazar sabahları yabancı işçilere ayrılan «Mozayik» televizyon programında bazı kutsal gün ve geceler vesilesi ile yapılan kısa mülakat ve konuşmalar bu kaideyi bozmaz³⁷. İslâm ve Müslümanlar'a karşı peşin fikirlerin geçerli akçe olduğu orta sınıf Fransız insanına İslâm'ı anlatacak hemen hiç bir programın olmayışı lâik devletin dinlere karşı eşit muamele yapmadığını ifade eder. Yetkililer, her seferinde, bütün Müslümanlar'ı temsil edecek kişileri bulmak güçlüğüünü, yapılacak programların münakaşalara sebep olacağını, İslâm ülkelerinin bu konuda hemfikir olmadıklarını ileri sürmekle yetiniyorlar.

İslâmî kaidelere uygun yiyecek bulmak, oruç-iş münasebetlerini ayarlamak, iş yerinde namaz kılabilmek, cuma ve bayram nazamlarını eda etmek gibi günlük hayata ilişkin meselelerin dışında, cenazelerin kaldırılması ve mezarlık meselesi huzursuzluk kaynaklarındandır³⁸. Paris yakınlarında Bobigny'de bir mezarlık tamamen Müslümanlar'a ayrılmışsa

35 Bu konuda ki hukuki değişiklik için bk. : *liaisons sociales* No. 5073, 5 ağustos 1981. 9.10.1981 tarihli kanun : resmi gazetede 10.10.1981.

36 Hazırlanmakta olan Radyo-Televizyon reformunda Müslümanlar'a ait programlar konusunda şimdilik bir bilgi verilmiyor, ancak bu reformun da memnuniyet vereceği pek sanılmıyor.

37 Son olarak 17 Ocak 1982'de meşhur İslamolog Jaque ve Müslüman Kadınlar Birliği başkanı ile (Mevlit kandili vesilesi ile) yapılan mülakat buna örnek olabilir.

38 Muhammed Hamidullah'ın bu konularla ilgili bir sohbeti için bk. : «le Musulman dans le milieu occidental et son retour au pays d'origine», *Normes et valeurs dans l'Islam contemporain*, Payot, Paris, 1966, s. 192-209.

da bunun yeterli olmadığı açıktır. Yabancı Müslümanlar büyük masraflarla yakınlarının cenazelerini yurtlarına gönderebiliyorlar, fakat Fransa'da yerleşmiş kişiler için durum çok değişik. Onların gidecek yerleri olmadığı için, ya kendilerine Hıristiyan mezarlıklarında ayrılan bir parselde veya doğrudan Hıristiyanlarla beraber defnediliyorlar.

İki esaslı engel daha Müslümanlar'ın teşkilâtlanmasına mani oluyor : birincisi bu dine mensup kişilerin hemen tamamının işçi sınıfında oluşu, dolayısıyla maddi bakımdan diğer din mensupları ile mukayese edileme-yişleri, ikincisi ise aydınların, ya Müslüman işçilerden yüz çevirmeleri, ya da artık kendilerini dinler üstü kabul etmeleri. Katolik ve Protestan kiliselerinin yeteri kadar zengin oluşları, Yahudi cemaatinin maddi bakımdan kimseye muhtaç olmayışı her sahada en son teşkilâtlanma ve dinî değerleri ayakta tutma imkânını onlara sağlayabiliyor (çok kaliteli gazete ve mecmuaların dışında, en son gelişme olarak Paris'te kilise ve Yahudiler'in radyo istasyonlarını zikredebiliriz). Hıristiyan ve Yahudi aydınlarının toplumun her kademesinde tesirli oluşları, en azından bu iki dine manevî destek sağlayabiliyor. Neticede tatbikatta eşit olmayan bir durum ortaya çıkıyor.

Türkler'in yoğun olduğu Alsace-Lorraine bölgesine gelince : 29 haziran 1919 Varsailles anlaşmasına göre Fransa'ya geçen bu bölgede ki laiklik Alman rejimine uygun olarak bırakıldı. Yani burada, resmen tanınan dinler ve mevcudiyetine göz yumulan dinler şeklinde bir ayırım yapıyor. Bu duruma göre İslâm ikinci bölüme giriyor. Bundan da, Katolik ve Protestan kiliselerinin tersine, Müslüman din görevlilerinin devlet tarafından maaşa bağlanmaması, cami ve mescitlerin devletçe inşa ve tamir edilmemesi, vergiden muaf olmamak, bayram ve diğer mukaddes günlerde resmen tatil olmamak gibi çok zararlı neticeler doğuyor. Burada ki eşitsizlik de böylece tamamen insan haklarına aykırı olarak tatbik ediliyor.

Bu dış engellere bir de İslâm'a ve Müslümanlar'a ait özellikleri ilâ-ve etmek gerekiyor. Bir kere Hıristiyanlığın tersine İslâm'da ruhban sınıfının olmayışı, belli hiyerarşilerin kurulmasına haliyle mâni oluyor, dolayısıyla tekelden idare gibi bir mekanizma söz konusu değil. Bu hür sistemi tam olarak anlayamayan merkezileşmiş Fransız devleti ve Hıristiyan kültürü ile yoğurulmuş idarecilerinin karşına kimse çıkıp da «ben Müslümanlar'ı temsil ediyorum» diyemeyince ortak hareket stratejileri azalıyor. Ayrıca Müslümanlar arasında ki çeşitli siyasi ve ideolojik akımların bulunuşu; milliyetçiliğin burada parçalayıcı bir görev yapması; İslâm içinde olmayışları ve son olarak da öğrenci, memur, diplomat ve

işadama gibi gurupların büyük çoğunluğu ile işçi olan diğer Müslümanlar'dan kopuk olması «ümme» mefhumunun işlemesine mani olabiliyor.

II — Teşkilatlanmanın Nişan Taşları

Herşeye rağmen, Fransa'da İslâm varlığını hergün biraz daha ortaya koymakta ve yavaş yavaş kurulan müesseselerle bunu pekiştirmektedir. Öyle ki lâik Fransız Devleti, iç ve dış baskıların da yardımı ile, İslâm genel kültürü ile din arasında ki sınırları tam ayırt etmek güçlüklerini de hesaba katarak, özellikle Müslüman yabancı işçiler lehine alınan kültürel tedbirlere din ve ibadetle ilgili bölümler de ilâve etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu konuda ilk açık hareket plânu Eylül 1976'da Göçmen İşçiler Bakanı Paul Dijoud tarafından ortaya konulmuştur. «Fransa'da yaşayan göçmen işçilerin hayat ve çalışma şartlarını geliştirmek yolunda hükümetin yeni göçmen politikası» başlıklı genelgede 19 çeşit genel kültür (anadili, kütüphane, band, film, sergi, televizyon, radyo, video v.s.) ile ilgili faaliyetlerin yanında «ibadet yerleri» için şöyle deniliyor :

«İbadet yerlerinin kurulmasına yardım.

Gaye : Müslümanlar için geleneksel olarak kültür hayatı din prensiplerine saygıdan ayrılmadığı için; Müslüman nüfusunun yoğun olduğu yerlerde, özellikle göçmen işçilerin kaldıkları otellerde³⁹, ibadete mahsus yerlerin mü'minlerin emirlerine verilmesi».

«Mevcut cami ve ibadet salonlarına (mescit) yardım.

Gaye : Daha önce kurulmuş cami ve ibadet salonlarına devam eden Müslüman nüfusunun din kültürü sahasındaki ihtiyaçlarına cevap vermek»⁴⁰.

Genellikle Fransız eski müstemlekelerinde askerlikten emekli, dolaşısıyla Müslümanlar'a düşman ve saygısız kişiler arasından seçilen, göçmen işçi-otel müdürleri bu genelge ile mescit açılmasına resmen mani olmaktan vazgeçmişler ve böylece mevcut yüzlerce otelden şimdi en azından 300 tanesinde mescit vardır⁴¹. Yalnız bu rakam dahi İslâm'ın Fransa'da ki önemini göstermeye kâfidir⁴². Kaldı ki bu mescitlerden başka

39 Bu otellere Fransızca'da «foyers d'immigrés» deniyor.

40 bk. : *L'Islam en France...* CIEMM, s. 46-47.

41 Dünya İslâm Birliği'nin yayınladığı, Kasım 1981 listesi.

42 Eyfel Kulesinin tepesine bir minare yerleştiren karikatürist galiba bu gerçeği ifade etmek istemiştir. Bk. *Topafrika*, a.g. sayı.

25 i Paris ve çevresinde olmak üzere 50 ye yakın küçüklü - büyüklü «cami» vardır⁴³.

Toplanan paralarla, Kilise ve belediyelerin ve bazan da İslâm ülkelerinin yardımı ile yeniden inşa edilen veya kiliseden çevrilen bu camiler (Paris büyük camii hariç) fakir ve zavallı görünüştedirler. İmam ve müezzinlerin çoğu fahri görev yapıyor. Arap iş ve devlet adamlarının Fransa'da şato ve villâlar için harcadıkları milyarlarca dolarlık meblâğların ufacak bir kısmı Avrupa'da ki Müslümanlar'ın ihtiyaçlarına harcansa durum çok daha değişik olurdu.

Buna karşılık, bu camiler, İslâm ülkelerindekilerin tersine, adeta İslâm'ın ilk devirlerindeki benzer şekilde, ibadetin dışında olan bir çok mesele ile de ilgilenilen sosyal ve kültürel merkezlerdir. Çocukların dinî ve milli eğitimleri, ihtiyaç sahibi Müslümanlar'a yardım, haber toplama ve dağıtma, yurttan ve dünya'da cereyan eden olaylar üzerinde tartışma gibi faaliyetler bu camilerin tabii görevleri arasında yer alıyor. Nihayet, Müslüman toprağının bir uzantısı olan bu camilerin en büyük görevi Müslüman'a manevi cesaret sağlamak, ona, dışarda bulamadığı ruh huzurunu vermektir.

Müslümanlar'ın Fransa'dan da geçtiklerine yarın şahitlik edebilecek bu cami ve diğer İslâm kültür merkezlerinin ortaya konulmasında çekilen binbir türlü zahmete, bazı fanatik Fransızlar'ın, iktisadi krizin ve İran'da meydana gelen devrimin de etkisiyle, önleme çabalarını sadece hatırlatmakla yetiniyoruz. «Şehirlerin görünüşünü bozuyor», «Fransız halkının huzuru bozuluyor», «kiliseler camiye dönüşüyor» gibi slogan ve bahanelerle Müslümanlar'ı yıldırma kampanyaları sık sık raslanan olaylardandır⁴⁴. Halbuki rakamlar gözönüne alındığında Fransa en çok Müslüman'a sahip Batı Avrupa ülkesi olduğu gibi, en eski büyük camilerden biri Paris Camii de burada bulunuyor.

1 — Paris Camii ve İslâm Enstitüsü

Fransa'da bir cami inşası ancak uzun zaman Kuzey Afrika'da görev yapan Maraşal Lyautey⁴⁵'in olumlu ve Müslümanlara saygılı politikası

43 Liste için bk : Dünya İslâm Birliği, Kasım 1981.

44 Son olarak 1980 başında, Parisin 60 km. batısında ki Mantes-la-Jolie'de yapılmak istenen caminin etrafında kopan gürültü bunun en iyi örneğidir. «Kur'anı yakalım» gibi ortaçağ sloganlarını duvarlarda görmek mümkündür. Tafsilat için bk. : *droit et libéré*, N° 388, Şubat 1980.

45 1854-1934 yılları arasında yaşadı. 1916-1917'de Savunma bakanlığı yapan Lyautey (Louis Hubert Gonzalve) hayatının büyük bir kısmını Kuzey Afrika'da geçirdi.

ile Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa için ölen binlerce Müslüman'a minnet borcunun ödenmesi fikrinin birleşmesi sonucunda gerçekleşti. Aslında 28 Mart 1767'de Fas Sultanı Muhammed b. Abdullah'ın Louis XV ile imzaladığı anlaşmada Fransız topraklarında camilerin inşası imkânı öngörülmüşse de, bu konuda ki gerçek teşebbüs 1895'de Osmanlı padişahı Abdülhamit II'den geliyor. Mısır Hidivi'nin de yardımı ile Türk tipinde bir caminin planları o zaman gerçekleştirilmişse de⁴⁶ inşaat için 1922 senesini beklemek gerekiyor. Başbakan Millerand'ın teklifinin milletvekillerce kabul edilmesinden sonra Lyautey'in başkanlığında ki çalışmalar 4 sene sürmüş ve 1926 yılında Kuzey Afrika-İslâm mimarisi tipinde ki cami hizmete açılmıştır.

Cami ve Enstitünün gerçek sanaatkârı ve kendi ölümüne kadar idarecisi Seyyit Kaddour B. Ghabrit temel atma töreninde Paris'in, dolayısıyla Fransa'nın kurtuluşunda Kuzey Afrikalılar'ın büyük payını vurgularken⁴⁷, Seine valisi M. A. Autran da Birinci Dünya Savaşında yüzbin Müslüman'ın dökülen kanının böyle bir «İslâm evi»ninin mevudiyetini yeteri kadar gerekli kıldığını ifade ediyordu.

Neye yarayacaktı bu cami ve Enstitü? Kaddour B. Ghabrit bunu da şöyle ifade ediyordu : «Paris camii bir ibadet yeri olacak. Onun müstemilâtı, kütüphanesi, misafir evi, hamam ve bahçeleri; Paris'te kalpleri yükselten kültürü, geleneklerin çizdiği mimarî şeklini bulmak, terkettikleri vatanın toprağını kendilerine daha sevimli gösterecek, âşına bir ortam içinde dindaşlarının maddi yardımına koşmak isteyen Müslümanlar'ı çatısı altında toplayacaktır»⁴⁸.

Daha sonra ki yıllarda ve özellikle son Büyük harpten sonra böyle bir ibadet ve kültür merkezinin değeri daha iyi anlaşılacaktır. Ancak cami ve Enstitünün hukuki durumları ile bugünkü idarecilerin tutumları arzu edilen gayeye tam ulaşmaya imkân vermiyor. Bilindiği gibi bu bina Paris şehrinin sanat eserleri arasında sayılıyor. Dolayısıyla rektörünün tayini Paris belediyesi ve Fransız hükümetine aittir. Bu durumda tayin edilen idareciler her zaman Müslümanların arzu ettiği kişiler olmayabiliyor. Nitekim mevcut rektör Hamza Ebubekir 1957'de Cezayir İstiklal Harbinin son ateşli devresinde Guy Mollet hükümetince kimseye sorulmadan tayin edildi. Bu harpte Fransa'nın tarafını tutması ile bilinen Hamza Ebubekir'in yalnız bu davranışı dahi Müslümanları soğutmaya

46 *La Mosquée de Paris et l'Institut Musulman* adlı broşürden (tarihsiz).

47 Tafsilat için bk. : *Institut musulman, Mosqué de Paris, Inoguration solonelle des travaux*, Thouars, Paris 1922.

48 a.g.e.

kafidir. Kaldı ki cami'in, hizmet olarak sunması gereken bir çok faaliyeti aslında ticarî bir operasyon haline getirmiş olması, Müslümanların karışılması ve en kötüsü caminin adeta bir aile şirketi gibi kullanılması iddiaları şimdiye kadar yalanlanmış değildir⁴⁹. Fakat bu yönetimin en büyük gafleti herhalde Arap asıllı olmayan Müslümanlar'ı küçümsemesidir : Türk cematı artık bu camiye gitmiyor, kiraladığı bir binada cuma ve bayram namazlarını kıyor.

Bu olumsuz tutumların yanında idarenin, Müslümanlar'a karşı yapılan haksızlıklara resmen karşı çıkması⁵⁰, Avrupa'nın dikkatini Müslümanlar üzerine çekmek için bazı kongreler tertip etmesi⁵¹, dar imkânlarla rağmen gayri müslim Fransızlar'a haftada iki gün ders vermesi müsbet faaliyetler arasında sayılmalıdır.

İktidarın Sosyalistlerin eline geçmiş olması cami ve Enstitünün durumunda her hangi bir değişiklik getirmedi. Caminin fonksiyonu hergün biraz daha azalıyor ve gözle görülür bir gerileme kaydediyor. Buna karşı mücadele edecek yeni bir kadro şarttır. Bunun için de her halde en makul yol, Cami ve Enstitü'nün en kısa zamanda herkesin söz sahibi olabileceği, hukukî ve mali imkânlarla donatılmış bir dernek haline getirilmesi şarttır. Bu durumda her İslâm ülkesi burada söz sahibi olmak isteyecek, dolayısıyla iktidar için anlaşmazlıklar çıkacaktır. Fakat bu yol hiç olmazsa denetime açık demokratik bir sistem olacağı için camiye şüphelerden kurtarmış olacaktır. Zaten başka teşkilâtlar, artık bu İslâm kültür merkezinin tekeline elinden almaya başlamıştır. Bunların en önemlisi Rabitat'ül-Alemi al-İslâmî'dir.

2 — Rabitat'ül-Alemi al-İslâmî (Dünya İslâm Birliği)

Mekke'de Mayıs 1962'de toplanan İslâm Konferansı tarafından kurulmuş bu teşkilatın 4 Kıtada (Afrika, Avrupa, Asya ve Amerika) şubeleri vardır. Birlik'in idare heyeti, bütün İslâm ülkelerinden gelen 64 kişiden oluşuyor. Her sene Mekke'de 2 hafta boyunca genel sekreter Muhammed Ali al-Harkana başlığında toplanan bu idare heyeti, bütün Dünya Müslümanları'nın ihtiyaçlarını görüşür.

49 Hamza Ebubekir'in oğullarının herbiri Cami ile ilgili bir görevde bulunuyor. Diğer iddialar için bk. : *France-Islam*, N° 52, Haziran 1971.

50 1981 yazında Vitry belediyesinin Afrikalı Müslümanları kaldıkları otelden atmasını, Hamza Ebubekir geniş bir toplantı yaparak protesto etmişti.

51 6 Şubat 1981'de, daha büyüğüne hazırlık olmak üzere, İslâm kongresi tertip edilmişti.

Resmen herhangi bir hükümete bağlı olmayan Birlik özellikle Dünya-da ki Müslüman azınlıkların maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılamak, İslâm kültürü ve Arap dilini yaymak, bu azınlıkların İslâm ülkeleri ile irtibatını temin etmek ve Müslümanlar'a fayda temin edebilecek milletlerarası kuruluşlarla (Birleşmiş Milletler, UNESCO v.s.) işbirliği yapmak gayesini güdüyor. Birlik aynı zamanda Müslüman ülkelerin evkaf ve din işleri bakanlıkları yıllık kongresi, Milletlerarası Camiler Yüksek Şûrâsı ve İslâm Haberleşme Yüksek Şurası Komitesi'nin genel sekreterliklerini yürütüyor⁵².

Batı Avrupa'da mevcut Müslüman azınlığın önemi gözönüne alınarak burada da bir şube açılmış ve bu şubenin önemli bir bürosu da Paris'te bulunuyor. 1976'da faaliyete geçen bu büro, Suriye Unesco eski temsilcisi Dr. Haldun Kinani idaresinde bulunuyor. «Son 3 senede 3 milyon Frank harcayarak Fransa'da ki cami ve mescitlere yardımda bulunan⁵³ Paris bürosu aynı zamanda bol miktarda Kur'an ve hadis nüshaları, dil ve din ile ilgili bolca kitap dağıtıyor. Fakat bu büronun şimdi daha köklü faaliyetlere giriştiğini hemen ifade etmek gerekir. Gerçekte Avrupa Kıtası Camiler Şurası'nın⁵⁴ Fransa temsilcisi sıfatı ile bundan sonra daha kaliteli din görevlisi yetiştirmek görevi de bu büroya verildi. 16-18 Kasım 1981 tarihinde bu Şura'nın Paris'te ki toplantısından sonra, bu Şuralar hakkında al-Harkani şunları söylüyor : «Bu Şuraları tesis ederken, nerede olursa olsun İslâm'ın ilk günlerinden beri camiye düşen önemli görevin yeniden ona verilmesi için yardım etmek istiyoruz. Bir ölçüde, zengin veya fakir olsun, maddi ve manevi imkânsızlıklardan dolayı, başka yerde din bilgisi alamayan kimseye bu bilgiyi verme görevi olan camiye yeniden inşa etmek istiyoruz. Bir caminin bu görevi yapabilmesi için ona maddi imkânlar gerekir. Yüksek Şura'nın kurulması bu imkânları temin gayesi ile olmuştur. Yine aynı gaye iledir ki, yakın gelecekte, yeni imamların yetişmesi için Brüksel'de bir Enstitü kurmaya karar verdik»⁵⁵.

Buna benzer faaliyetler ile Dünya İslâm Birliği'nin ilerde Fransa'da en güçlü İslâmî teşkilat olması muhtemeldir. Fakat mali kaynaklarının çoğunlukla Suudi Arabistan'dan gelmesi, Birliğe siyasi bir damga vuruyor. Dolayısıyla Libya, Suriye, Irak ve Güney Yemen gibi ülkelerin şimşeklerini üzerine çekiyor. Böylece Avrupa'da da Müslüman azınlık için

52 *El-Mesacid v'el'musalliyat fi Fransa*, Ligue Islamique Mondiale, Kasım 1981,

53 Muhammed Ali Al-Harkana'nın *le Monde* gazetesine verdiği demeçten (1 aralık 1981).

54 Bu Şura'nın merkezi Brüksel'dir.

55 *le Monde*, 1 Kasım 1981.

ortak bir İslâm politikası güdülemiyor. Zaten Birliğin «geleneksel» tutumu da Fransa'da bazı Müslüman çevrelerce tasvip edilmiyor. Fakat herhalde bu teşkilât Avrupa'da ki İslâm Müesseselerinin önemli bir elemanı olarak zikredilebilir.

**

Bu resmi kuruluşların yanında İslâm ülkelerinde mevcut dinî akımların herbirini temsil eden büyüklü-küçüklü guruplara Fransa'da da raslanması tabiidir. Avrupa'ya yalnız çalışmaya veya oraya daimi gelen Müslüman, ya bir müddet sonra din konusunda gevşeme gösteriyor, ya da tam tersine eskiden tam olarak uymadığı prensiplere şimdi daha sıkı bir şekilde sarılıyor. Kendisini devamlı dışarıya iten toplumdan farklı bir hüviyete sahip olduğunu ortaya koyma kaygusu bu ikinci gerçeğe özellikle yardımcı oluyor. Bu meyanda kendisine kucak açıp yol gösterecek bir guruba dahil olmak en emniyetli yoldur. Şüphesiz ki Fransa'da bu akımların, en azından Araplar arasında, en etkilisi Mısırlı Hasan El-Benna (1906-1949)'nin 1928'de kurduğu Müslüman Kardeşler Cemiyetidir. Arap ülkelerinin çoğunda düşünce ve davranışlarında kısıtlanan Müslüman Kardeşler (Suriye, Mısır ve Tunus'ta onlara karşı girişilen takibat hatırlanmalıdır) Fransa'da ki serbest havadan istifade ile halk arasında kolayca faaliyet gösterebiliyorlar. Uzlaşmaz tutumları ile tanınan bu cemiyet, herşeye rağmen kaynaştırmayı gerçekleştirmekten uzaktır. Tersine, Cemiyetin dışında kalan Müslümanlar'ın şüphe ile karşılanması, bu kaynaşmaya yardım etmiyor. Özel sakal ve giyinimleri ile zaten diğer Müslümanlardan ayrı olduklarını her vesile ile ortaya koydukları gibi, aile içinde nesiller arasında da sürtüşmelere sebep olmaktadır. Zaten Fransız toplumu ile her türlü münasebetten çekinen Müslüman Kardeşler, böylece kendilerini toplumun dışına atmaktadırlar.

Fransa'da faal akımlardan birisi de Hindli Mevlâna Muhammed İlyas (1885-1944)'in 1920 yıllarında kurduğu Tebliğ-i Cemaat (veya Tebrük-i İman) dır. Bu akımın önemli temsilcisi olan Muhammed Haccac Paris ve civarında en az 4 caminin kurulmasına vesile olmuştur. Sık sık Fransa'nın çeşitli yerlerinde Tebliğ'in tertip ettiği iki-üç günlük toplantılar kalabalık cemaatleri çekmektedir. Bu toplantılar hem ibadet ve tefekkür vesilesi, hemde yeni davetçilerin yetiştirilmesi için mektep vazifesini görüyorlar. Özellikle Siyah Afrika Müslümanlar'ı arasında revaç bulan akımın 6 ana prensibi ihlâs ve samimiyet şeklinde özetlenebilir.

Netice olarak, bütün bu faaliyet ve akımlara rağmen Fransa ölçüsünde «ümme» mefhumunu yaşatacak ve onu bir birlik halinde ortaya koyacak bir teşkilattan bahsetmek mümkün değildir. Modern cemiyetlerin en belirgin kaynaşma ve haberleşme organları olan gazete, mecmua ve kitap yayınında Müslümanlar feci bir gerilik içinde bulunuyorlar. Uzun yıllardan beri çok zor şartlar altında çıkan *France-Islam* bu boşluğu doldurmaktan uzaktır. Bir zamanlar Paris Camii'nin çıkardığı basit broşür dahi şimdi çıkmaz oldu. Buna rağmen çeşitli millet ve kesimlere ait mecmua ve gazeteler bu boşlukları biraz olsun doldurmaya çalışmaktadırlar. Bunlardan Cezayir hükümetinin yardımı ile çıkan *Algerien en Europe*, Cezayirîlilerin en önemli yayın organını teşkil ederken, Fransız Müslümanlar'a ait bir çok bölgesel gazete yayınlanmaktadır.

Bu arada yalnız Fransızlar'ın veya Fransız-Müslüman işbirliği ile çıkan bir çok mecmuadan tafsilâtle burada bahsetmek istemiyoruz. Fakat hemen belirtelim ki bunların hemen hepsi ilmi mecmualardır. *France-Pays Arabes* gibi olanlar ise Batı-Arap dünyası arasında ki ilişkilerin düzeltilmesine yardımcı olmak gayesini gütmektedirler.

İslâm-Hıristiyan diyoloğunu bilerek konumuzun dışında bıraktık. Bu hem ayrı bir çalışma konusu olabilir, hem de zaten bu sahada ki faaliyetler ya resmi düzeyde cereyan ediyor ya da küçük sayılabilecek bir gurubu ilgilendiriyor. 1979'da Cenevre'de kurulan *Islam et Occident*'in Fransız şubesi henüz gelişme safhasında olduğu için meyvelerini vermiş değildir. Batıda yaşayan Müslüman azınlıklarla ilgili çalışmalara da programında yer veren bu cemiyetin üyelerinin kalitesine ve geldikleri çeşitli ufuklara bakılırsa —maddi kaynak meselesini çözdüğü ölçüde— ileride Batı'da İslâm'ın anlaşılmasına, en azından peşin fikirlerin düzeltilmesine yardımcı olacağı umulabilir⁵⁶.

Fransa eskiden beri hem oriyantalizmin merkezlerinden biri, 2,5 milyona yakın Müslüman'ın yaşadığı ülke ve Arap ülkeleri ile sıkı iktisadi ve siyasi işbirliği içinde olduğu için İslâm din ve medeniyetinin ve Arapça'nın öğretildiği birçok fakülte ve okula sahiptir. Özellikle son zamanlarda Arap dilinin ortaokul ve liselerde okunan yabancı diller arasında önemli bir mevkiye getirilmiş olması Fransa'da İslâmiyet için bir ümit kaynağı teşkil edebilir.

56 *İslâm ve Batı Cemiyeti*'nin Türkiye temsilcisi Prof. Dr. Salih Tuğ'dur. Cemiyet Fransa'da en son toplantısını 16-18 Ekim 1981 tarihinde bir çok ülkeden gelen temsilcilerle senato ve UNESCO salonlarında yapmıştır. İlk sayısı Mart 1981'de çıkan bir bültenin de bundan sonra üç ayda bir çıkacağı söyleniyor. Cemiyet'in programı için bk. : *Croissance des Juenes Nations*, Mart 1981.

«Fransa'da İslâm» daha bir çok cepheden incelenmeye değer bir konudur (çocuk ve yaşlıların eğitimi, kadınlara ait özel konular, siyasi davranış ve sendikalaşma; ayrıca, yiyecek, giyim, toplantı, eğlence v.s.). Müslümanlar'ın hayat şartlarının düzeltilmesi, İslâm'ın diğer dinler ölçüsünde serbestçe yaşanan bir din haline gelmesi için ilk şart da incelemeye çalıştığımız konunun daha da derinleştirilmesine bağlıdır. Fransızları, Fransız hükümetini partileri, Müslüman ülkeleri, Milletlerarası müesseseleri ve Fransa'da yaşayan Müslümanlar'ın kendilerini uyarmak da ancak bu yolla mümkündür.

Paris, Şubat 1982

SUMMARY

If searchers keep being interested by Islam and particularly by its relationships with politics, its reality as a cultural and cultural entity in western Europe and especially in France is singularly neglected even by those who study immigration problems.

As a rough draft to the problematics of Islam in industrial Europe, this research wants to be a demographic and institutionnal study of the Muslim people who are the second religious community in France with almost 2 500 000 people.

Due to the high birth rate of this population and to the regular entrance of the workers' families, Islam in France will most certainly reach soon a high level which must be taken into account in the analysis of the French society.

This study is first aiming at a description of the social and economical situation of Muslims in France who came mostly from 3 regions (North Africa, Black Africa and Turkey). Each of them gave birth to a quite homogenous community in France, which makes it interesting to see if the Umma functions are working among different peoples.

After a quick look at the historical conditions of the coming in France of these groups, their specific characters are underlined.

Of course, French Muslims have been particularly studied, beeing known that this community, more than the others, is wanted by France to get gradually assimilated to the French society. Twenty years later, the Algerian war is still alive. Indeed, the situation is sadly bad for this community which also became a stake for the political groups. It is only now beginning to get conscious of this stake (thefirst national meeting was on 31 october, 1981) and to try having a lobbying action by claiming its Arabic and Muslim identity inside the French community.

The second part is about the organisation of Islam in France. The legal, social and political difficulties make it hard to live in fulllight.

These difficulties partly result from the public policy (until recently, no right of association; lack of radio and T.V. broadcasts..) and from the French prejudices against Islam which grew during this time of economical crisis (ethnocentrism, racism, fanaticism...). They also result from internal difficulties of the Muslim community because it is essentially consisting of the working class, and yet has no financial means, and because of the gap between it and the intellectuals, businessmen, diplomatic staff. Last, the lack of mass media means deeply impedes to communication and thus to the organisation of Islam.

However, it has begun to work to build a real organisation. First, in spite of the French state laicity, this one has had to take into account the interconnections between culture and religion in Islam. Apart from the building up of the Paris mosque as payment of a debt towards Muslim soldiers who foughted for France, was thus decided to make cultural and religious customs easier to practise (financial support to mosques, teaching of the Arabic language in schools, right of association...).

Secondly, official organisations, like the World Islamic League, and non-official ones (Muslim Brothers, Tablig-i Imam..) are trying to gather Muslims as much as Muslim states help them to do so. With more than 300 praying places (50 mosques, 25 of them being in the Paris area), hundreds of associations, Islam is already a permanent religious minority.

The first condition to realize any positive action for it is to know it. Our study tries to bring a succinct contribution to this difficult task.